

ЛЕВ ТОЛСТОЙ ОТЕЦ СЕРГИЙ

Превод от руски: Зорка Иванова, 1979

chitanka.info

I

През четиридесетте години в Петербург се случи събитие, което порази всички: един красавец, княз, командир на лейбескадрон от кирасирския полк, на когото всички предсказваха и флигеладютантство, и блестяща кариера при император Николай I, един месец преди сватбата си с красавица придворна дама, която се ползуваше с особеното благоразположение на императрицата, подаде оставка, скъса връзката си с годеницата, отстъпи малкото си имение на своята сестра и отиде в манастир с намерение да постъпи в него като монах. Събитието изглеждаше необикновено и необяснимо за хората, които не знаеха вътрешните му причини, но за самия княз Степан Касатски всичко стана така естествено, че той не можеше дори да си представи как би могъл да постъпи другояче.

Бащата на Степан Касатски, гвардейски полковник от запаса, бе умрял, когато синът беше на дванадесет години. Колкото и да бе мъчно на майката да се раздели със сина си, тя не се реши да не изпълни волята на покойния си мъж, който ѝ бе заръчал, ако той умре, тя да не държи сина си у дома, а да го даде в корпуса, и го даде в корпуса. Тя самата замина заедно с дъщеря си за Петербург, за да живее там, където е синът ѝ, и да го взема в празнични дни.

Момчето проявяваше блестящи способности и огромно самолюбие, поради което беше пръв и в науките, най-вече по математика, към която имаше особено влечение, и в строя, и в ездата. Въпреки че бе по-висок, отколкото трябва, той бе красив и сръчен. А и щеше да е кадет с отлично поведение, ако не беше неговата избухливост. Той не пиеше, не водеше разпуснат живот и беше изключително справедлив. Единственото нещо, което му пречеше да бъде отличен, бяха гневните избухвания, при които губеше всякакво самообладание и ставаше звяр. Веднъж за малко не изхвърли през прозореца един кадет, който взе на подбив колекцията му от минерали. Друг път едва не провали бъдещето си: запрати пълна чиния с кюфтета по домакина, нахвърли се върху офицера и както разправяха, го

ударил, защото се бил отрекъл от думите си и направо в очите го излъгал. Сигурно щяха да го деградират от кадет в обикновен войник, ако директорът на корпуса не потули цялата работа и не изгони домакина.

Осемнадесетгодишен, той бе произведен офицер в гвардейския аристократически полк. Императорът Николай Павлович знаеше за него още когато той беше в корпуса и му оказваше внимание и по-късно в полка, така че всички му предричаха флигеладютантство. И Касатски имаше голямо желание за това не само от честолюбие, но най-вече защото още в корпуса страстно, буквално страстно обичаше Николай Павлович. При всяко пристигане на Николай Павлович в корпуса — а той често идваше при тях, — когато тази висока фигура във военен мундир, с изпъчени гърди, с гърбав нос над мустаците и с подстригани бакенбарди влизаше с бодра крачка и с мощен глас поздравяваше кадетите, Касатски изпитваше възторга на влюбен, същия възторг, какъвто изпитваше по-късно, когато срещаше обекта на любовта си. Само че любовният възторг към Николай Павлович беше по-силен: искаше му се да покаже своята безгранична преданост, да пожертвува нещо, целия себе си. И Николай Павлович знаеше, че възбужда такъв възторг и съзнателно го предизвикваше. Играеше си с кадетите, те го наобикаляха и той се държеше с тях ту не принудено като децата, ту приятелски, ту тържествено-величествено. След последната история на Касатски с офицера Николай Павлович не му каза нищо, но когато Касатски се приближи до него, той го отстрани театрално и му се закани с пръст намръщен, а после, когато си отиваше, каза:

— Да знаете, че всичко ми е известно, но някои неща не искам да зная. Те са обаче тук.

И той посочи сърцето си.

А когато завършилите кагети му се представяха, той вече не спомена за това, каза както винаги, че те могат да се обръщат направо към него, че трябва да служат вярно на него и на отечеството, а той ще остане винаги техен пръв приятел. Както винаги всички бяха трогнати, а Касатски, помнейки миналото, плака със сълзи и даде обет да служи всеотдайно на любимия си цар.

Когато Касатски постъпи в полка, майка му се премести с дъщеря си отначало в Москва, а после на село. Той даде на сестра си

половината от своето състояние. Останалата част едва му стигаше да се издържа в аристократичния полк, в който служеше.

Външно Касатски изглеждаше най-обикновен млад блестящ гвардеец, който прави кариера, но в душата му се водеше сложна и напрегната борба. Тази борба се водеше още от детските му години и беше наглед най-разнообразна, но всъщност бе една и съща, а именно: да постига във всяко нещо, застанало на пътя му, съвършенство и успех, които предизвикваха похвалите и учудването на хората. Независимо дали е обучение или някакви науки, той се захващаше с тях и работеше дотогава, докато почнеха да го хвалят и да го сочат за пример на другите. Постигнал едно, той се захващаше с друго. Така достигна до първото място в науките, така, докато беше още в корпуса, щом забеляза, че не може да води свободен разговор на френски език, залегна и овладя френския език като руския; така след това се зае сериозно с шаха и още докато беше в корпуса, започна да играе отлично.

Освен основното си призвание в живота, което се състоеше в служене на царя и отечеството, той винаги си поставяше някаква цел и колкото и нищожна да беше тя, ѝ се отдаваше целия и живееше само за нея, докато не я постигне. Но щом постигне определената цел, в съзнанието му веднага възникваше друга и заменяше предишната. Тъкмо този стремеж да се отличи и за да се отличи, да постигне поставената си цел, изпълваше живота му. Така, след като бе произведен офицер, той си постави за цел да постигне по възможност по-голямо съвършенство в службата и много скоро стана образцов офицер, макар и със същия недостатък, несдържаната избухливост, която и в службата го въвличаше в лоши и рисковани за успеха му постъпки. По-късно, щом почувствува в един светски разговор, че му липсва общо образование, постави си за цел да го попълни, залегна над книгите и постигна това, което искаше. После си постави за цел да постигне блестящо положение във висшето светско общество, научи се да танцува прекрасно и много скоро стигна дотам, че го канеха на всички балове във висшето общество и на някои вечеринки. Но това положение не го задоволяваше. Той беше свикнал да бъде пръв, а тук съвсем не беше пръв.

Висшето общество тогава се състоеше, а аз мисля, че винаги и навред се състои от четири категории хора: 1) богати и придворни; 2)

небогати, но родени и израсли в царския двор; 3) богати, които се нагаждат към придворните и 4) нито богати, нито придворни, които се нагаждат към първите и вторите. Касатски не принадлежеше към първите. Касатски беше приет на драго сърце в последните две среди. Дори когато влезе в обществото, той си постави за цел да завърже връзки с жена от обществото и неочаквано за себе си скоро постигна това. Много скоро обаче разбра, че средите, в които той се движеше, бяха низши среди и че имаше висши среди, и че в тези висши придворни среди, макар и да го приемаха, той беше чужд; бяха учтиви с него, но цялото им държане показваше, че там са свои, а той не е свой. И Касатски поиска да бъде там свой. Затова трябваше да бъде или флигеладютант — и той очакваше да стане, — или да се ожени в тази среда. И той реши, че ще го направи. И си избра девойка, красавица, придворна, не само своя в онова общество, в което той искаше да влезе, но такава, с която се стремяха да се сближат всички най-високопоставени и със сигурно положение във висшето общество хора. Това беше графиня Короткова. Касатски започна да ухажва Короткова не само заради кариерата, тя беше необикновено привлекателна и той скоро се влюби в нея. Отначало тя беше особено студена към него, но след това изведнъж всичко се промени и тя стана мила и нейната майка настойчиво го канеше у тях.

Касатски направи предложение и то беше прието. Изненада се, че така лесно постигна такова щастие и че и майката, и дъщерята се държаха някак особено странно. Той беше много влюбен и заслепен и ето защо не разбра онова, което знаеха почти всички в града, че годеницата му беше преди една година любовница на Николай Павлович.

II

Две седмици преди определения за сватбата ден Касатски бе дошъл в Царское село, във вилата на своята годеница. Беше горещ майски ден. Годениците се поразходиха из градината и седнаха на една пейчица в сенчестата липова алея. Мери беше особено хубава в бялата си муселинена рокля. Изглеждаше като олицетворение на невинността и любовта. Тя ту навеждаше глава, ту поглеждаше грамадния красавец, който с особена нежност и внимание говореше с нея, като се боеше да не би с всеки свой жест или дума да засегне, да оскверни ангелската чистота на годеницата си. Касатски принадлежеше към онези хора от четиридесетте години — сега ги няма вече, — които съзнателно допускаха за себе си и в душата си не осъждаха безнравствеността в половите отношения, но изискваха от жената идеална, небесна чистота и намираха именно тая небесна чистота в девойките от своята среда и се отнасяха така към тях. В този възглед имаше нещо много фалшиво и вредно поради разпуснатостта, която си позволяваха мъжете, но по отношение на жените този възглед, рязко различаващ се от възгледа на сегашните млади хора, които виждат във всяка девойка самка, търсеца другар — този възглед според мен беше полезен. Като виждаха това боготворене, девойките се стараеха да бъдат повече или по-малко богини. Такъв възглед за жените имаше и Касатски. Този ден той беше особено влюбен и не изпитваше никаква чувственост към годеницата си, напротив, гледаше я с умиление, като нещо недосегаемо.

Той се изправи в целия си висок ръст и застана пред нея, като се облегна с двете си ръце на сабята.

— Едва сега познах цялото онова щастие, което може да изпита човек. И именно вие, именно ти — каза той, като се усмихваше плахо — ми го даде!

Той беше в оня период, когато още не бе свикнал с „ти“ и понеже се чувствуваше нравствено по-долу от нея, от този ангел, изпитваше страх да ѝ говори на „ти“.

— Оpozнах себе си, благодарение на... тебе, разбрах, че съм по-добър, отколкото си мислех.

— Отдавна зная това. И тъкмо затова ви обикнах.

Наблизо запя славей, свежият листак зашумоля от подухналия ветрец.

Той хвана ръката ѝ и я целуна, в очите му се появиха сълзи. Тя разбра, че ѝ благодари, защото му каза, че го е обикнала. Той походи напред-назад, помълча, след това се приближи, седна.

— Вие знаете, ти знаеш, е, все едно. Аз се сближих с тебе не безкористно, исках да завържа връзки с обществото, но после... Колко нищожно стана това в сравнение с тебе, когато те опознах. Не ми се сърдиш за това, нали?

Тя не отговори и само докосна с ръка ръката му. Той разбра, че това значеше: „Не, не ти се сърдя.“

— Да, ето ти каза... — той се запъна, стори му се, че е много дръзко — ти каза, че си ме обикнала, но прости ми, аз вярвам, но има нещо друго, което те тревожи и ти пречи. Какво е то?

„Да, сега или никога — помисли си тя. — И без това ще научи. Но сега няма да си отиде. Ах, би било ужасно, ако си отиде!“

И тя обгърна с любовен поглед цялата му голяма, благородна, могъща фигура. Сега го обичаше повече от Николай и ако не беше императорството, не би дала единия за другия.

— Слушайте. Не мога да не бъда откровена. Трябва да ви кажа всичко. Вие питате какво ме тревожи? Това е, че аз съм обичала.

Тя сложи ръката си върху неговата с умолителен жест.

Той мълчеше.

— Искате да знаете кого? Да, него, царя.

— Ние всички го обичаме, представям си как вие в института...

— Не, по-късно. Онова беше увлечение, после мина. Но аз трябва да ви кажа...

— Какво има толкоз?

— Не, аз не само така.

Тя закри лицето си с ръце.

— Как? Вие му се отдадохте?

Тя мълчеше.

— Като любовница?

Тя мълчеше.

Той скочи и застана пред нея бледен като смъртник, с треперещи скули. Спомни си как Николай Павлович го поздравяваше любезно, когато го срещаше на Невския проспект.

— Боже мой, Стива, какво направих!

— Не ме докосвайте, не ме докосвайте! О, колко обидно!

Той се обърна и тръгна към къщата. В къщата срещна майка й.

— Какво ви е, княже? Аз... — Тя млъкна, като видя лицето му. Кръвта изведнъж бе нахлула в лицето му.

— Вие сте знаели това и сте искали с мене да ги прикриете. Да не бяхте жена... — извика той с вдигнат над нея огромен юмрук, обърна се и избяга.

Ако любовникът на годеницата му беше обикновен човек, той щеше да го убие, но това бе обожаваният цар.

Още на другия ден той си взе отпуска и подаде оставка, заяви, че е болен, за да не вижда никого, и замина за село.

Лятото прекара в своето село, за да уреди работите си. А щом мина лятото, не се върна в Петербург, отиде в манастир и постъпи в него като монах.

Майка му му писа — разубеждаваше го да не предприема такава решителна стъпка. Той й отговори, че посвещаването на бога е над всички други съображения, а той го чувства. Само сестра му, също така горда и честолюбива като своя брат, го разбираше.

Тя разбираше, че той е станал монах, за да бъде над ония, които искаха да му покажат, че стоят по-горе от него. И тя го разбираше правилно. С влизането си в манастир той показваше, че презира всичко онова, което изглеждаше толкова важно на другите и на него самия, когато беше на служба, и заставаше на такава нова висота, от която можеше да гледа пренебрежително хората, на които по-рано завиждаше. Но не само това чувство, както си мислеше сестра му Варенка, го ръководеше. Той изпитваше и друго, истинско религиозно чувство, което Варенка не познаваше, то се преплиташе с чувството за гордост и желание за първенство и го ръководеше. Разочарованието от годеницата му Мери, която той си бе представял като ангел, и обидата бяха толкова силни, че го доведоха до отчаяние, а отчаянието къде води? Към бога, към детската вяра, която никога не секваше в него.

III

Касатски постъпи в манастира на Малка Богородица.

Игуменът на манастира беше дворянин, учен писател и старец^[1], тоест принадлежеше към ония приемствени монаси, които водеха началото си от Влашко и безропотно се подчиняваха на избрания ръководител и учител. Игуменът беше ученик на известния старец Амвросий, ученик на Макарин, ученик на стареца Леонид, ученик на Паисий Величковски. На този игумен се подчини като на свой старец Касатски.

Освен съзнанието за своето превъзходство над другите, което изпитваше в манастира, Касатски и там, както и във всички работи, които вършеше, намираше радост в постигането на най-голямото, както външно, така и вътрешно съвършенство. Както в полка беше не само безукорен офицер, но и вършеше повече от онова, което се изискваше, и разширяваше рамките на съвършенството, така и като монах той се стараеше да бъде съвършен: винаги зает с работа, въздържан, смирен, кротък, чист не само на дело, но и в помислите си, и послушен. Особено последното качество, или съвършенство, облекчаваше живота му. Въпреки че много от изискванията на монашеския живот в манастира, който бе близо до столицата и бе много посещаван, не му допадаха, защото го съблазняваха, всичко това се забравяше чрез послушанието: не е моя работа да разсъждавам, моята работа е да изпълнявам определеното послушание, било то стоене пред мощите, пеене на клироса или водене на сметките на странноприемницата. Всяка възможност за съмнения в каквото и да било се отстраняваше със същото послушание към стареца. Ако не беше послушанието, щяха да му тежат както продължителните и еднообразни черковни служби, така и суетата на посетителите, и лошите постъпки на братята, но сега всичко това се понасяше не само радостно, но беше утеха и подкрепа в живота му. „Не знам защо трябва да слушам по няколко пъти на ден едни и същи молитви, но знам, че е необходимо. А като знам, че е необходимо, намирам радост в тях.“

Старецът му бе казал, че както материалната храна е необходима за поддържане на живота, така е необходима и духовната храна — черковната молитва — за поддържане на духовния живот. Той вярваше в това и наистина черковната служба, за която с мъка ставаше понякога сутрин, му даваше несъмнено успокоение и радост. Радост му доставяше съзнанието за смирение и несъмненост на делата му, всички определени от стареца. А интересът към живота се състоеше за него не само да покори собствената си воля, все повече и повече да се смири, но и да постигне всички християнски добродетели, които отначало му се виждаха лесно постижими. Той бе подарил цялото си имение на манастира и не съжаляваше — не беше ленив. Смирението пред низшите беше не само леко за него, но му доставяше радост. Дори победата над грешната похот, както над страстта, така и над блудството, лесно му се удаде. Старецът особено го предпазваше от тоя грях, но Касатски се радваше, че беше далеч от него.

Мъчеше го само споменът за годеницата му. И не само споменът, а и реалната представа за онова, което можеше да бъде. Неволно си представяше една позната фаворитка на царя, която се бе омъжила покъсно и бе станала прекрасна съпруга и майка на семейство. А мъжът ѝ имаше висока служба, имаше и власт, и почит, и добра, покаяла се жена.

В хубави минути тия мисли не смуцаваха Касатски. Когато си спомняше за това в хубавите минути, той се радваше, че се е избавил от тези съблазни. Ала имаше минути, когато изведнъж всичко онова, с което живееше, избледняваше пред него, не че той преставаше да вярва в онова, с което живееше, а преставаше да го вижда, не можеше да си го представи и го обземаше споменът и — страшно е да се каже — разкаянието, че е променил живота си.

Спасението от това състояние беше в послушанието — работата и целия зает с молитви ден. Както винаги той се молеше, правеше поклони, дори повече от всякога се молеше, но се молеше телом, душата му не участвуваше. И това продължаваше ден, понякога и два и после само минаваше. Но тези един-два дни бяха ужасни. Касатски чувствуваше, че не е нито в своята, нито в божията власт, а в нечия чужда. И всичко, което можеше да прави и правеше в такива дни, беше онова, което го съветваше старецът — да се държи, нищо да не предприема през това време и да чака. Изобщо през цялото това време

Касатски живееше не по своята воля, а по волята на стареца и в това послушание имаше особено спокойствие.

Така прекара Касатски в първия манастир, където постъпи, седем години. В края на третата година бе подстриган за йеромонах под името Сергей. Подстригването беше важно душевно събитие за Сергей. И по-рано той бе изпитвал голямо успокоение и духовен подем, когато се причестяваше; а сега, когато му се случеше да служи сам, извършването на проскомидията го довеждаше до възторжено, умилено състояние. Но по-късно това чувство все повече и повече се притъпяваше и когато веднъж му се случи да служи в онова потиснато състояние на духа, в което изпадаше, той разбра, че и това чувство ще мине. И наистина то отслабна, но остана навикът.

Изобщо през седмата година от живота си в манастира Сергей почувствува, че се отегчава. Всичко, на което трябваше да се учи, всичко, което трябваше да постигне, той бе постигнал и нямаше вече какво да прави.

Но затова пък все повече и повече се усилваше състоянието му на отпуснатост. През това време той научи за смъртта на майка си и за женитбата на Мери. И двете известия посрещна равнодушно. Цялото му внимание, всичките му интереси бяха съсредоточени върху душевния му живот.

На четвъртата година от монашеството му владиката прояви към него особена милост и старецът му каза, че не трябва да се отказва, ако го назначат на по-висока длъжност. И тогава се пробуди у него монашеското честолюбие, същото онова, което му беше толкова противно да вижда у монасите. Назначиха го в близък до столицата манастир. Той искаше да откаже, но старецът му нареди да приеме назначението. Прие назначението, сбогува се със стареца и отиде в другия манастир.

Това преместване в столичния манастир беше важно събитие в живота на Сергей. Тук имаше какви ли не съблазни и Сергей насочи всичките си сили срещу тях.

В предишния манастир женската съблазън малко измъчваше Сергей, а тук тая съблазън се прояви със страшна сила и стигна дотам, че взе дори определена форма. Имаше една известна с лошото си поведение дама, която започна да го задирия. Заприказва с него и го покани да я посети. Сергей отказа строго, но се ужаси от явното си

желание. Така се изплаши, че писа на стареца и нещо повече — за да се предпази, повика своя млад послушник и надвивайки срама си, призна му своята слабост и го помоли да го следи и да не го пуска никъде другаде освен на служба и послушание.

Голямо изкушение за Сергей беше и това, че игуменът на манастира, светски, хитър човек, който правеше духовна кариера, му бе до немай-къде антипатичен. Колкото и да се бори със себе си, той не можа да надвие тая антипатия. Подчиняваше се, но дълбоко в душата си не преставаше да го осъжда. И това чувство избухна.

Това беше вече на втората година от живота му в новия манастир. И ето как се случи. Срещу Малка Богородица вечерната служеха в голямата черква. Надошъл бе много народ. Служеше сам игуменът. Отец Сергей стоеше на обикновеното си място и се молеше, тоест беше в онова състояние на борба, в което се намираше винаги по време на служба, особено в голямата черква, когато не служеше сам. Борбата се състоеше в това, че го дразнеха посетителите — господата, особено дамите. Той се мъчеше да не ги гледа, да не забелязва всичко онова, което ставаше: да не вижда как войникът разбутваше хората, за да направи път, как дамите си сочеха монасите — често пъти дори него и един известен хубавец монах. Той се мъчеше, сложил сякаш наочници на своето внимание, да не вижда нищо друго освен блясъка на свещите пред иконостаса, иконите и служещите; да не чува нищо друго освен думите на молитвите, които се пееха и произнасяха, и да не изпитва никакво друго чувство освен оная самозабрава в съзнанието, че изпълнява дълга си, която изпитваше винаги, докато слушаше и повтаряше толкова пъти слушаните преди това молитви.

И тъй той стоеше, кланяше се, кръстеше се, дето трябваше, и се бореше, като ту строго се кореше, ту съзнателно притъпяваше мислите и чувствата си, когато икономът, отец Никодим, също голямо изкушение за отец Сергей — Никодим, когато той неволно укоряваше в нагаждане и подмазване пред игумена, — се приближи до него и като се поклони, превивайки се одве, каза, че игуменът го вика в олтара. Отец Сергей оправи расото си, сложи калимавката и тръгна предпазливо през тълпата.

— Lise, regardez à droit, c'est lui^[2] — счу му се женски глас.

— Où, où? Il n'est pas tellement beau.^[3]

Той знаеше, че говореха за него. Слушаше и както винаги в минути на изкушение повтаряше думите: „И не введи нас во искушение“ — и навел глава и очи, мина покрай амвона, заобиколи дяконите в стихари, които минаваха в това време покрай иконостаса, и влезе през северните двери. Щом влезе в олтара, той по навик се прекръсти с поклон, превит одве пред иконата, после вдигна глава и погледна към игумена, чиято фигура бе зърнал с крайчеца на окото си редом до една друга, блестяща фигура, без да се обръща към тях.

Игуменът стоеше в одежди до стената, извадил късите си загладени ръчички изпод филона над дебелото си тяло и корем, и като оглаждаше ширита на филона си, говореше усмихнат нещо с един военен в мундир на генерал от свитата, с вензели и акселбанти, които отец Сергей веднага забеляза с опитното си око на военен. Генералът беше бивш полкови командир на техния полк. Сега сигурно заемаше важно положение и отец Сергей веднага забеляза, че игуменът знае това, радва се на това и по тая причина толкова сияе червеното му тлъсто лице с голо теме. Това оскърби и огорчи отец Сергей и това чувство още повече се усили, когато той чу от игумена, че го е повикал само за да задоволи любопитството на генерала да види някогашния си другар по служба, както той се изрази.

— Много се радвам да ви видя в ангелски образ — каза генералът и му протегна ръка, — надявам се, че не сте забравили стария си другар.

Цялото лице на игумена, червено и усмихнато между побелелите коси, одобряващо сякаш онова, което каза генералът, загладеното лице на генерала със самодоволна усмивка, дъхът на вино от устата на генерала и на пури от бакенбардите му — всичко това разгневи отец Сергей. Той се поклони още веднъж на игумена и каза:

— Ваше преподобие, вие сте благоволили да ме повикате? — И той се спря, като с целия израз на лицето и на позата си питаше: защо?

Игуменът каза:

— За да се видите с генерала.

— Ваше преподобие, аз напуснах света, за да се спася от съблазните — каза той побледнял и с треперещи устни. — Защо ме подлагате тук на тях? През време на молитва и в божия храм.

— Върви си, върви си — рече игуменът кипнал и намръщен.

На другия ден отец Сергей поиска прошка от игумена и братята за своята гордост, но същевременно след прекараната в молитва нощ реши, че трябва да напусне този манастир, и написа писмо на стареца, в което го молеше да му позволи да се върне в манастира му. Писа, че чувства своята слабост и неспособност да се бори сам против съблазните без помощта на стареца. И се разкайваше за своя грях — гордостта. Със следващата поща дойде писмо от стареца, в което той му пишеше, че причината за всичко е неговата гордост. Старецът му обясняваше, че гневът му е избухнал, защото той се е смирил, като се е отказал от духовните почести не заради бога, а поради своята гордост: ето, значи, какъв съм, нямам нужда от нищо. Затова и не е могъл да понесе постъпката на игумена. Аз пренебрегнах всичко заради бога, а ме показват като звяр. „Ако си пренебрегнал славата заради бога, ти щеше да претърпиш. Още не е утихнала в тебе светската гордост. Мислех за тебе, чадо Сергей, молих се и ето какво ми внуши за тебе бог: живей както досега и се покори. И тогава научихме, че в скита е починал в праведен живот отшелникът Иларион. Той живя там осемнадесет години. Тамбинският игумен питаше нямаме ли брат, който би искал да живее там. А пред мене е твоето писмо. Иди при отец Паисий в Тамбинския манастир; аз ще му пиша, а ти го помоли да ти даде Иларионовата килия. Не че би могъл да заместиш Иларион, но тебе ти трябва уединение, за да смириш гордостта си. Бог да те благослови.“

Сергий послуша стареца, показва писмото му на игумена и като измоли неговото позволение и остави килията и всичките си неща на манастира, замина за Тамбинската обител.

Игуменът на Тамбинския манастир, прекрасен стопанин, от търговското съсловие, прие просто и спокойно Сергей и го настани в килията на Иларион, като му даде отначало послушник, а после, по желание на Сергей, го остави сам. Килията беше една пещера, изкопана в скала. В нея беше и погребан Иларион. В задната пещера бе погребан Иларион, а в предната имаше ниша за спане с един сламеник, масичка и полица с икони и книги. Пред външната врата, която се заключваше, имаше пейка; на тази пейка веднъж на ден един монах донасяше храна от манастира. И отец Сергей стана отшелник.

[1] Старец — стар монах, подвижник, който води строго аскетичен живот. — Б.пр. ↑

[2] Лиза, погледнете вдясно, това е той (фр.). ↑

[3] Къде, къде? Той не е толкова хубав (фр.). ↑

IV

През сирница на шестата година от живота на Сергей в отшелническото му жилище една весела компания от съседния град — богати мъже и жени — след гуляй с блини и вино реши да се повози на тройки. Компанията се състоеше от двама адвокати, един богат помещик, един офицер и четири жени. Едната беше жена на офицера, другата — на помещика, третата — мома, сестра на помещика, и четвъртата — разведена жена, красавица, богаташка и чудачка, която смайваше и смущаваше града със своите приумици.

Времето беше чудесно, пътят — като огледало. Минаха десетина версти извън града, спряха се и почнаха да решават накъде да вървят: да се върнат ли, или да вървят напред.

— Но къде води този път? — попита Маковкина, разведената жена, красавицата.

— В Тамбино, оттук е на дванадесет версти — каза адвокатът, който ухажваше Маковкина.

— А по-нататък?

— По-нататък за Л. през манастира.

— Там, дето живее онзи отец Сергей ли?

— Да.

— Касатски? Хубавецът пустинник?

— Да.

— Медам! Господа! Отиваме при Касатски. В Тамбино ще си починем, ще похапнем.

— Но няма да успеем да се приберем през нощта.

— Нищо, ще нощуваме у Касатски.

— Вярно, там има манастирска странноприемница и е много хубава. Ходил съм, когато защитавах Махин.

— Не, аз ще нощувам у Касатски.

— Виж, това е вече невъзможно дори за вашето всемогъщество.

— Невъзможно ли? Хващам се на бас.

— Добре, ако нощувате у него, ще ви дам, каквото искате.

— A discrétion.^[1]

— Но и вие също!

— Е да. Да вървим.

Почерпиха кочияшите с вино, а те взеха едно сандъче с пирожки, вино и бонбони. Дамите се увиха с белите си шуби от кучешки кожи. Кочияшите поспориха кой да е пръв и един от тях — млад, се обърна юнашки странишком, развъртя дългия камшик, викна — и запяха звънчетата, заскърцаха плазовете.

Шейната леко подрусваше и се поклащаше, логоят равномерно и весело препускаше със здраво вързаната си опашка над украшения палдъм, равният, гладък път бързо бягаше назад, кочияшът юнашки подръпваше юздите, адвокатът и офицерът, седнали насреща, бърбореха със съседката на Маковкина, а тя седеше неподвижно, загърнала се добре в шубата си, и си мислеше: „Все едно и също, и всичко е отвратително: червени, лъскави лица, лъхащи на вино и тютюн, едни и същи думи, едни и същи мисли и всичко се върти все около най-мръсното. И всички са доволни и убедени, че така трябва и могат да живеят така, докато умрат. Аз не мога. Отегчавам се. Трябва ми нещо, което да разбърка всичко това, да го преобърне. Като например ония, в Саратов — май че тръгнали и замръзнали. Какво ли биха направили нашите? Как ли биха се държали? Сигурно подло. Всеки би гледал себе си. И аз също бих се държала подло. Но аз поне съм хубава. Те го знаят. Ами тоя монах? Нима той не разбира от тия работи? Не може да бъде. Те разбират само това. Както есенес оня кадет. И какъв глупав беше...”

— Иван Николаич! — каза тя.

— Какво обичате?

— На колко години е той.

— Кой?

— Касатски.

— Май че над четиридесет.

— И всички ли приема?

— Всички, но не винаги.

— Завийте ми краката. Не така. Колко сте несръчен! Хайде, още, още, ей така. И няма защо да ми натискате краката.

Така те стигнаха до гората, където беше килията.

Тя слезе и им каза да си тръгнат. Те я разубеждаваха, но тя се разсърди и им каза да си отиват. Тогава шейните потеглиха, а тя с бялата си шуба от кучешки кожи пое до пътеката. Адвокатът слезе и остана да наблюдава.

[1] По желание (фр.). ↑

V

Отец Сергей шеста година живееше в отшелническата си килия. Той беше на четиридесет и девет години. Животът му беше тежък. Не му тежаха постът и молитвите, те не бяха тежки, а вътрешната борба, която той просто не бе очаквал. Две неща предизвикваха борбата: съмнението и плътската похот. И двата врага винаги се надигаха едновременно. Струваше му се, че те бяха два различни, а всъщност беше един и същ. Изчезнеше ли съмнението, изчезваше и похотта. Но той мислеше, че са два различни дявола и се бореше с тях поотделно.

„Боже мой! Боже мой! — мислеше си той. — Защо не ми даваш вяра. Да, похотта, да, с нея са се борили свети Антоний и другите, но вярата... Те са я имали, а ето при мене има минути, часове, дни, когато я няма. Защо е целият свят, цялата негова прелест, щом той е греховен и трябва да се отречем от него? Защо си създал тая съблазън? Съблазън ли? Но не е ли съблазън това, че искам да избягам от радостите на света и готвя нещо за там, дето няма може би нищо — каза си той и се ужаси, отврати се от самия себе си. — Мръсник! Мръсник! А искаш да бъдеш светец — взе да се хока той. И да се моли. Но щом взе да се моли, представи си живо как е изглеждал в манастира: с калимавката, с одежди, величествен. И поклати глава: — Не, не е това. Това е измама. Ала аз мога да измамя другите, но не себе си и бога. Не съм величествен, а жалък, смешен човек.“ И той повдигна полите на расото си и погледна жалките си крака в долни гащи. И се усмихна.

После пусна полите и почна да чете молитви, да се кръсти и да се кланя. „Нима тоя одър ще ми бъде гробът?“ — четеше той. И като че ли някой дявол му пошепна: „Самотният одър и без това е гроб. Измама.“ И той видя във въображението си раменете на вдовицата, с която бе живял. Сепна се и продължи да чете. Като прочете правилата, взе евангелието, отвори го и попадна на едно място, което често повтаряше и знаеше наизуст: „Вярвам, господи, помогни на моето неверие.“ Той отпъди всички налитащи съмнения. Както закрепяват предмет с неустойчиво равновесие, така той закрепил пак своята вяра

върху клатецото се стъбълце и предпазливо се дръпна от него, за да не го бутне и събори. Сложиха се пак наочниците и той се успокои. Повтори детската си молитва: „Господи, вземи ме, вземи ме“ и му стана не само леко, но радостно и умилно. Прекръсти се и легна на постилката си върху тясната пейчица, като сложи под главата си лятното расо. И заспа. През лекия сън му се струваше, че чува звънчета. Не знаеше наяве ли бе това или насън. Но ето че го събуди тропане на вратата. Стана, не вярвайки на себе си. Ала тропането се повтори. Да, това беше тропане наблизко, на неговата врата, и женски глас.

„Боже мой! Нима е истина това, което съм чел в житията, че дяволът взема образа на жена... Да, това е глас на жена. И то глас нежен, плах и мил! Пфу — плю той. — Не, сторило ми се е“ — каза си и се отдръпна в ъгъла, където имаше малък аналой, и падна на колене с онова обичайно правилно движение, в което — в самото движение — намираще утеха и радост. Наведе се, косите му паднаха на лицето и той притисна оголялото си вече чело ъ влажното студено черджо. (От пода духаше.)

... той четеше псалома, който — беше му казало старчето отец Пимен — помага срещу съблазни. Леко повдигна на силните си нервни крака своето измършавяло леко тяло и се опита да продължи четенето, но не четеше, а неволно напрягаше слух, за да чуе. Искаше му се да чуе. Беше съвсем тихо. Все тия капки от тавана падаха в качето, сложено в ъгъла. Навън имаше влага, мъгла, която стопяваше снега. Беше тихо, тихо. Изведнъж се чу шумолене пред прозореца и гласът — същият нежен плах глас, който може да има само една привлекателна жена — изрече:

— Пуснете ме. За бога...

Всичката му кръв сякаш нахлу в сърцето и спря. Той не можеше да си поеме дъх. „Да възкръсне бог и да се пръснат враговете му...“

— Но аз не съм дяволът... — И се чувствуваше как се усмихват устните, които казваха това. — Аз не съм дяволът, а просто една грешна жена, заблудих се — не в преносния, а в прекия смисъл (тя се засмя), измързнах и моля за подслон...

Той долепи лице на стъклото. Кандилцето блещукаше и осветяваше слабо цялото стъкло. Той допря длани от двете страни на лицето и се вгледа. Мъгла, влага, дърво, а ето вдясно — тя. Да, тя, жена

в шуба с бели дълги влакна, с калпаче, с мило, мило, добро, уплашено лице — тук, на една педя от лицето му, наведена към него. Очите им се срещнаха и се познаха. Не че бяха се виждали някога: никога не бяха се виждали, но по погледа, който си размениха те (особено той), почувствуваха, че се познават, че се разбират. След тоя поглед не можеше да има съмнение, че това не беше дяволът, а една обикновена, добра, мила, плаха жена.

— Коя сте вие? Какво искате? — каза той.

— Че отворете де — с капризен деспотизъм каза тя. — Измръзнах. Казвам ви, заблудих се.

— Но аз съм монах, отшелник.

— Какво от това, отворете. Или искате да замръзна пред прозореца, докато се молите!

— Ама как така вие...

— Няма да ви изям я. За бога, пуснете ме. Измръзнах най-сетне.

Тя самата почваше да се ужасява. Каза това почти с плачещ глас.

Той се дръпна от прозореца, погледна иконата на Христос с трънен венец. „Господи, помогни ми, господи, помогни ми“ — рече той, като се кръстеше и покланяше до земята, и отиде до вратата, отвори я. В пруста напипа куката и почна да я вдига. От другата страна чу стъпки. Тя минаваше от прозореца към вратата. „Ай!“ — изведнъж извика тя. Той разбра, че кракът ѝ бе попаднал в локвата, която се беше образувала пред прага. Ръцете му трепереха и той просто не можеше да вдигне подпряната от вратата кука.

— Ама пуснете ме най-сетне. Цяла се измокрих. Замръзнах. Вие мислите за спасение на душата си, а аз замръзнах.

Той дръпна вратата към себе си, вдигна куката и като не пресметна силата на тласъка, бутна вратата навън така, че блъсна жената.

— Ах, простете! — каза той, като изведнъж се пренесе към някогашното си обичайно държане с дамите.

Тя се усмихна, като чу това „простете“. „О, не е още толкова страшен“ — помисли си тя.

— Нищо, нищо. Вие извинете — каза тя, като мина край него. — Никога не бих се решила. Но случаят е толкова особен.

— Заповядайте — каза той и ѝ стори път да мине. Силният мирис на фин парфюм, който отдавна не бе усещал, го замая. Тя мина

през пруста в стаята. Той хлопна външната врата, без да сложи куката, мина през пруста и влезе в стаята.

„Господи Исусе Христе, сине божи, помилуй мен грешния, господи, помилуй мен грешния“ — не преставаше да се моли той не само вътрешно, но и неволно външно, като мърдаше устни.

— Заповядайте — каза той.

Тя стоеше сред стаята, от нея течеше вода на пода, и го разглеждаше. Очите ѝ се смееха.

— Извинете, че наруших вашето уединение. Но виждате в какво положение съм. Това стана, защото тръгнахме от града да се повозим и аз се обзаложих, че ще стигна сама от Воробеевка до града, но не щеш ли, сбърках пътя и ето нă, ако не бях попаднала на вашата килия... — почна тя да лъже. Но лицето му я смущаваше, така че не можа да продължи и млъкна. Очакваше да го види съвсем друг. Не беше такъв хубавец, какъвто си го представяше, но според нея беше прекрасен. Къдравата му прошарена коса и брада, правилният тънък нос и горящите като въглен очи, когато я погледнеше направо, я смаяха.

Той разбираше, че тя лъже.

— Да, така — каза той, като я погледна и пак наведе очи. — Аз ще мина оттатък, а вие се разположете тук.

Той свали лампичката, запали свещ и след като ѝ се поклони ниско, отиде в килерчето зад преградката и тя чуваше как той взе да мести нещо там. „Навярно се огражда с нещо от мене“ — помисли си с усмивка и след като смъкна бялата си наметка от кучешка кожа, почна да сваля калпачето си, което се бе закачило за косата ѝ, и плетеното шалче под него. Тя съвсем не беше се измокрила, докато стоеше под прозореца, но му каза това само като предлог да я пусне. Но пред вратата наистина стъпи в локвата и левият ѝ крак беше мокър до прасеца, а обувката и шушонът бяха пълни с вода. Тя седна на одъра му — дъска, покрита само с чердже — и почна да се събува. Килийката ѝ се виждаше прелестна. Тесничка, около два метра, и дълга към три, стаичката беше от чиста по-чиста. В нея имаше само одър, на който тя седеше, и над него поличка с книги. В ъгъла малък аналой. На вратата гвоздей, шуба и расо. Над аналоя — икона на Христос с трънен венец и кандилце. Имаше особен дъх: на масло, на пот и пръст. Всичко ѝ харесваше. Дори този дъх.

Мокрите ѝ крака, особено единият, я дразнеха и тя почна бързо да се събува, като не преставаше да се усмихва и се радваше не толкова, че бе постигнала целта си, колкото дето видя, че го беше смутила — тоя прекрасен, поразителен, чуден, привлекателен мъж. „Е, не се поддаде, но не е толкова страшно“ — каза си тя.

— Отец Сергей! Отец Сергей! Нали така се казвате?

— Какво обичате? — отговори тих глас.

— Извинете, моля ви се, че наруших вашето уединение. Но наистина не можех другояче. Просто щях да се разболея. Дори и сега не зная. Цялата съм мокра, краката ми са лед.

— Извинете — отговори тихият глас, — с нищо не мога да ви услужа.

— За нищо на света не бих ви безпокоила. Ще остана само до разсъмване.

Той не отговори. И тя го чу да шепне нещо — изглежда, че се молеше.

— Нали няма да влезете тук? — попита тя с усмивка. — Че трябва да се съблека, за да се изсуша.

Той не отговори — продължаваше зад стената да чете с равен глас молитви.

„Да, това е човек“ — мислеше си тя, докато събуваше с мъка жвакация си шушон. Теглеше го, но не можеше да го събуе и я досмеша. И тихо се засмя, но като знаеше, че той чува смеха ѝ и че този смях ще му действа тъкмо така, както тя искаше, разсмя се по-високо и този смях, весел, непринуден, добродушен, наистина му действа, и то тъкмо така, както тя искаше.

„Да, такъв човек можеш да обикнеш. Тези очи. И това добро, благородно и — колкото и да си бърбори той молитви — страстно лице! — мислеше си тя. — Не се лъжем ние жените. Още когато допря лице до стъклото и ме видя, разбра и позна. В очите му блесна това и се запечата. Той ме залюби, пожела ме. Да, пожела“ — говореше си тя, като свали най-сетне шусона и обувката и почна да събува чорапите. За да събуе тези дълги чорапи с ластици, трябваше да вдигне фустата си. Досрамя я и тя каза:

— Не влизайте.

Но откъм преградата не се чу никакъв отговор. Продължаваше равномерното мърморене и други звуци на движение. „Сигурно се

кланя доземи — мислеше си тя. — Но няма да му помогнат поклоните — каза си. — Той мисли за мене. Така, както и аз за него. Със същото чувство мисли за тези крака“ — говореше си тя, като изу мокрите си чорапи, стъпи с боси крака на одъра и ги сви под себе си. Поседя така малко, обхванала с ръце коленете си и замислено гледайки пред себе си. „Да, каква пустиня, каква тишина. И никой никога не би узнал...“

Тя стана, занесе чорапите си до печката, окачи ги на отдушника. Някак особен беше отдушникът. Тя го повъртя и после, стъпвайки леко с босите си крака, се върна на одъра и пак седна на него с подвити крака. Зад преградата съвсем утихна. Тя погледна мъничкия часовник, който висеше на шията ѝ. Часът беше два. „Нашите трябва да дойдат към три.“ Оставаше не повече от час.

„Така май ще прекарам тук сама. Каква глупост! Не искам. Ей сега ще го повикам.“

— Отец Сергей! Отец Сергей! Сергей Дмитрич! Княз Касатски!

Зад вратата беше тихо.

— Слушайте, това е жестоко. Не бих ви викала, ако нямах нужда. Аз съм болна. Не зная какво става с мене — заговори тя със страдалчески глас. — Ох, ох! — заохка и падна на одъра. И чудно нещо, наистина усещаше, че изнемогва, цялата изнемогва, че всичко я боли, че я побиват тръпки, че я тресе.

— Слушайте, помогнете ми. Не зная какво става с мене. Ох! Ох!

— Тя разкопча роклята, откри гърдите си и кръстоса разголените си до лакътя ръце. — Ох! Ох!

През цялото това време той стоеше в килерчето си и се молеше. След като бе прочел всички вечерни молитви, сега стоеше неподвижно, устремил очи в крайчеца на носа си, и съчиняваше ясна молитва, като я повтаряше на един дъх: „Господи Исусе Христе, сине божий, помилуй мя.“

Но чуваше всичко. Чуваше как шумоли копринената материя, докато тя сваляше роклята си, как стъпва с боси крака по пода; чуваше как разтрива с ръка краката си. Чувствуваше, че е слаб и че всяка минута може да погине и затова не преставаше да се моли. Изпитваше нещо подобно на онова, което сигурно е изпитвал приказният герой, който е трябвало да върви, без да се обръща. Така и Сергей чуваше, усещаше, че опасността, гибелта е тук, над него, около него и той може

да се спаси само ако не поглежда нито за миг към нея. Но изведнъж го обзе желание да погледне. В същия миг тя каза:

— Слушайте, това е безчовечно. Аз мога да умра.

„Да, ще отида, но така, както е правил оня отец, който е слагал едната си ръка върху блудницата, а другата е пъхал в мангала. Но няма мангал.“ Той се огледа. Ламбата. Сложи пръста си над пламъка и се намръщи, готов да търпи, и доста дълго му се струваше, че не чувства, но изведнъж — още не беше решил боли ли го и колко — той се намръщи целият, дръпна ръката си и я размахна. „Не, не мога.“

— За бога! Ох, елате! Умирам, ох!

„Значи, ще погина? Не, няма.“

— Ей сега ще дойда — каза той и като отвори вратата, мина покрай нея, без да я погледне, и влезе в пруста, дето сечеше дърва, опипа дървника, на който сечеше дървата, и брадвата, опряна на стената.

— Ей сега — каза той, взе брадвата в дясната си ръка, сложи показалеца на лявата върху дървника, замахна с брадвата и удари под втората става. Пръстът отскочи по-леко, отколкото отскачаше треска със същата дебелина, преобърна се и чукна на ръба на дървника и после на пода.

Той чу звука, преди да усети болка. Но не бе успял още да се учуди, че не боли, усети страшна болка и топло бликнала кръв. Хвана бързо отсечената става с полата на расото, притисна я до бедрото си и се върна в стаята, като застана с наведени очи срещу жената, и тихо попита:

— Какво обичате?

Тя погледна побледнялото му лице с трепереща лява буза и изведнъж я досрамя. Скочи, грабна шубата, метна я на раменете си и се загърна с нея.

— Да, болеше ме... настинала съм... аз... отец Сергей... аз...

Той вдигна към нея очи, светнали с тиха радостна светлина, и каза:

— Мила сестро, защо искаше да погубиш безсмъртната си душа? Съблазните трябва да влязат в света, но горко томува, чрез когото влиза съблазънта... Моли се да ни прости бог.

Тя го слушаше и гледаше. Изведнъж се чу шум от падащи капки. Погледна и видя, че по расото му течеше кръв от ръката.

— Какво сте направили с ръката си? — Тя си спомни звука, който бе чула, взе кандилото, изтича в пруста и видя на пода окървавения пръст. Върна се по-бледа от него и искаше да му каже нещо; но той влезе тихо в килерчето и заключи вратата след себе си.

— Простете — каза тя. — С какво ще изкупя греха си?

— Върви си.

— Дайте да ви превържа раната.

— Върви си оттук.

Тя се облече бързо и мълчаливо. И вече готова, с шубата, седна и зачака. Отвън се чува звънчета.

— Отец Сергей. Простете ми.

— Върви си. Бог ще ти прости.

— Отец Сергей. Аз ще променя живота си. Не ме оставяйте.

— Върви си.

— Простете и ме благословете.

— Во имя отца и сина и святого духа — чу се иззад преградката.

— Върви си.

Тя заплака с глас и излезе от килията. Насреща ѝ идеше адвокатът.

— Е, загубил съм баса, няма що. Къде ще седнете?

— Където и да е.

Тя седна и до вкъщи не каза нито дума.

След една година тя бе подстригана за послушница и заживя суров живот в манастира под ръководството на отшелника Арсений, който от време на време ѝ пишеше писма.

VI

В отшелническото си жилище отец Сергей прекара още седем години. Отначало приемаше много неща от това, което му носеха: чай, захар, бял хляб, мляко, дрехи, дърва. Но колкото повече минаваше времето, толкова по-строг и по-строг живот водеше, като се отказваше от всичко излишно, и най-сетне стигна дотам, че не приемаше вече нищо друго освен черен хляб един път в седмицата. Всичко, каквото му донасяха, раздаваше на бедните, които идваха при него.

Цялото си време отец Сергей прекарваше в килията в молитви или в разговор с посетителите, които ставаха все повече и повече. Излизаше само за да отиде на черква два-три пъти в годината и за вода и дърва, когато имаше нужда.

След пет години такъв живот се случи събитието с Маковкина, което скоро се разчу навред, нейното нощно посещение, станалата с нея промяна след това и постъпването ѝ в манастир. Оттогава славата на отец Сергей почна да расте. Взеха да идват все повече и повече посетители и около килията му се заселиха монаси, построи се черква и странноприемница. Мълвата за отец Сергей, както става винаги, преувеличаваше подвизите му и се носеше все по-далеч и по-далеч. Почнаха да се стичат при него отдалеч и да му водят болни, твърдяха, че той ги изцелява.

Първото изцеление стана през осмата година от неговия живот в отшелническата му килия. Това беше изцелението на едно четиринадесетгодишно момче, което бе доведено от неговата майка при отец Сергей с молба да сложи ръцете си върху него. На отец Сергей и през ум не бе му минавало, че може да лекува болни. Той би сметнал такава мисъл за голям грях на гордостта; но майката, която доведе момчето, непрестанно го молеше, падаше на колене в краката му, казваше: защо той лекува другите, а не иска да помогне на нейния син, молеше го в името на бога. На думите на отец Сергей, че само бог лекува, тя казваше, че го моли само да сложи ръката си и да се помоли. Отец Сергей отказа и си отиде в килията. Но на другия ден (това беше

през есента, нощите бяха вече студени), когато излезе от килията си, за да отиде за вода, видя пак майката със сина си, четиринадесетгодишното бледо, измършавяло момче, и чу същите молби. Той си спомни притчата за несправедния съдия и макар че порано не се съмняваше, че трябва да откаже, почувствува съмнение, а щом почувствува съмнение, започна да се моли и се моли дотогава, докато в душата му се роди решението. Решението беше, че трябва да изпълни молбата на жената, че нейната вяра може да спаси сина ѝ, а той самият, отец Сергей, в случая не е нищо друго освен нищожно оръдие, избрано от бога.

И отец Сергей отиде при майката и изпълни желанието ѝ — сложи ръка върху главата на момчето и почна да се моли.

Майката и синът ѝ си заминаха и след един месец момчето оздравя и из околността се пръсна мълвата за светата целебна сила на стареца Сергей, както го наричаха сега. Оттогава не минаваше седмица да не идват при него болни, пешком и с каруци. И след като не бе отказал на един, не можеше да отказва и на други и слагаше ръката си и се молеше, и мнозина се излекуваха, и славата на отец Сергей се носеше все по-надалеч и по-надалеч.

Тъй минаха девет години в манастира и тринадесет в уединение. Отец Сергей приличаше на старец: брадата му беше дълга и бяла, но косата му, макар и рядка, беше черна и къдрава.

VII

Отец Сергей живееше вече няколко седмици с една натраплива мисъл: добре ли правеше, като се подчиняваше на положението, в което бе попаднал не толкова по своя воля, колкото го бяха поставили архимандритът и игуменът. Това започна след оздравяването на четиринадесетгодишното момче; оттогава всеки месец, всяка седмица и всеки ден отец Сергей чувствуваше как се руши вътрешният му живот и се заменя с външен. Сякаш го обръщаха наопаки.

Отец Сергей виждаше, че бе средство за привличане на посетители и дарители в манастира и че затова манастирските власти го поставяха в такива условия, при които той би могъл да бъде най-полезен. Не му даваха например вече никаква възможност да работи. Набавяха му всичко, което можеше да му потрябва, и искаха от него само да не лишава от своята благословия посетителите, които идваха при него. За негово удобство определиха дни, в които той приемаше. Подредиха приемна за мъжете и място, заградено с перила, за да не го събарят посетителките, които се спускаха към него — място, дето той можеше да благославя идващите. Щом казваха, че е нужен на хората, че за да спази Христовия закон за любовта, не бива да отказва на молбите на хората да го видят, че отбягването от тия хора ще бъде жестокост, той не можеше да не се съгласи с това, но колкото повече се отдаваше на тоя живот, толкова повече чувствуваше как вътрешното ставаше външно, как в него пресъхва изворът на живата вода, как онова, което върши, го върши все повече и повече за хората, а не за господ.

Напътствуваше ли хората, или просто ги благославяше, молеше ли се за болните, даваше ли съвети на хората как да живеят или изслушваше благодарността на тия, на които бе помогнал било с изцеление, както му казваха, било с поучение — той не можеше да не се радва, не можеше да не се интересува за последиците от своята дейност, за нейното влияние върху хората. Мислеше, че е горящ свещилник и колкото повече чувствуваше, толкова повече усещаше, че

отслабва и гасне божествената светлина на истината, която пламтеше в него. „Доколко това, което правя, е за бога и доколко е за хората?“ — ето въпроса, който постоянно го мъчеше и на който никога не че не можеше, но не се решаваше да си отговори. Дълбоко в душата си чувствуваше, че дяволът е заменил цялата му дейност за бога с дейност за хората. Чувствуваше го по това, че както по-рано му тежеше, когато го откъсваха от уединението му, така сега му тежеше уединението. Отегчаваше се от посетителите, уморяваше се от тях, но дълбоко в душата си им се радваше, радваше се на похвалите, с които го обсипваха.

По едно време реши да избяга, да се скрие. Обмисли дори всичко как да го направи. Снабди се със селска риза, с панталони, кафтан и калпак. Обясни, че му трябват, за да ги раздава на бедните. И държеше дрехите в килията си, като обмисляше как ще се облече, как ще остриже косата си и ще замине. Най-напред ще се качи на влака, ще пътува двеста-триста версти, ще слезе и ще тръгне по селата. Той беше разпитвал едни стар войник как скита, как му дават милостиня. Войникът му разказа как и къде най-много дават милостиня и точно така искаше да направи и отец Сергей. Една нощ дори се облече и искаше да тръгне, но не знаеше кое е по-добре: да остане ли, или да избяга. Отначало се колебаеше, след това престана да се колебае, свикна и се покори на дявола, а селските дрехи само му напомняха за неговите мисли и чувства.

С всеки изминат ден при него идваха все повече и повече хора и все по-малко и по-малко време му оставаше за духовно укрепване и молитва. Понякога, в светли минути, той си мислеше, че е заприличал на място, дето по-рано е имало извор. „Имаше слаб извор на жива вода, който течеше безшумно от мене, през мене. Това беше истинският живот, когато «тя» (той си спомняше винаги с възторг тази нощ и нея, сега сестра Агния) го съблазняваше. Тя вкуси от оная чиста вода. Но оттогава не може вече да се набере вода, откак жадуващите идват, трупат се, изтикват се един друг. И те изпотъпкаха всичко, остана само кал.“ Така си мислеше той в редките светли минути; но най-обикновеното му състояние беше умора и умиление от тая умора.

Беше пролет, навечерието на празника Преполовение. Отец Сергей служеше вечерня в своята пещерна черква. Имаше толкова народ, колкото можеше да се побере — двадесетина души. Бяха все господа и търговци-богаташи. Отец Сергей пускаше всички, но тоя отбор правеха монахът, поставен да се грижи за него, и дежурният, изпращан всеки ден от манастира в неговото уединено жилище. Тълпа народ, около осемдесет странници, главно жени, се трупаша отвън — чакаха отец Сергей да излезе и да ги благослови. Отец Сергей служеше и когато доближи, славословейки... до гроба на своя предшественик, залитна и щеше да падне, ако застаналият зад него търговец и монахът, който служеше вместо дякон, не го подхванаха.

— Какво ви е? Отче! Отец Сергей! Миличък! Господи! — чуха се женски гласове. — Станахте бял като платно.

Но отец Сергей веднага се съвзе и макар и много бледен, отстрани от себе си търговеца и дякона и продължи да пее. Отец Серапион, дяконът, псалтовете и богатата госпожа София Ивановна, която живееше постоянно близо до отшелническата килия и се навърташе около отец Сергей, почнаха да го молят да прекрати службата.

— Нищо, нищо — рече отец Сергей, като се усмихваше едва забележимо под мустаците си, — не прекъсвайте службата.

„Да, така правят светците“ — помисли си той.

— Светец! Ангел божи! — чу веднага зад себе си гласовете на София Ивановна и на търговеца, който го беше подкрепил. Той не слушаше увещанията и продължаваше да служи. Всички минаха пак с блъскане по коридорчетата в черквичката и там отец Сергей дослужи вечернята, макар че малко я съкрати.

Веднага след службата той благослови богомолците и излезе да седне на пейката под бряста до входа на пещерата. Искаше да си почине, да подиша чист въздух, чувствуваше нужда от това, но щом излезе, тълпата се спусна към него — всички молеха да ги благослови и искаха съвети и помощ. Тук имаше жени-странници, които винаги ходеха от едно свято място на друго, от един старец при друг и винаги изпадаха в умиление пред всяка светиня и всеки старец. Отец Сергей познаваше тоя обикновен, най-нерелигиозен, студен, условен тип; тук имаше странници, повечето бивши войници, отвикнали от уседналия живот, бедстващи и повечето попийващи старци, които скитаха от

манастир на манастир само за да се прехранват; имаше и прости селяни и селянки, дошли със своите егоистични молби за изцеление или за разрешаване на съмненията им по най-практични неща: да омъжат ли дъщеря си, да наемат ли дюкянче, да купят ли земя, или да им бъде простен грехът за удушено насън или незаконородено дете. Всичко това беше отдавна известно и неинтересно за отец Сергей. Той знаеше, че от тия хора няма да научи нищо ново, че тези хора няма да събудят у него никакво религиозно чувство, но обичаше да ги вижда като тълпа, на която той, неговата благословия, неговата дума бяха нужни и скъпи, и затова хем се отегчаваше от тая тълпа, хем му беше приятна. Отец Серапион бе почнал да ги пъди, казвайки им, че отец Сергей е уморен, но той си спомни думите от евангелието: „Оставете ги (децата) да дойдат при мене“ и като се умили от себе си при тоя спомен, каза да ги пуснат.

Той стана, приближи се до перилцата, около които те се трупаха, и почна да ги благославя и да отговаря на въпросите им с глас, от звука на който сам се умиляваше. Но въпреки желанието си не можа да приеме всички: пак му притъмня пред очите, залитна и се хвана за перилата. Пак усети прилив на кръв в главата си и отначало побледня, а после изведнъж почервения.

— Да, явно е, до утре. Не мога днес — каза той и като благослови вкупом всички, тръгна към пейката. Търговецът пак го хвана за ръката, заведе го и го настани.

— Отче! — чу се сред тълпата. — Отче! Бащице! Не ни оставяй. Загубени сме без тебе.

След като настани отец Сергей на пейката под бряста, търговецът влезе в ролята на полицаи и много решително се зае да разгони народа. Наистина той говореше тихо, така че отец Сергей не можеше да го чуе, но говореше категорично и сърдито:

— Махайте се, махайте се. Нали ви благослови, какво искате повече? Марш. Иначе ще ви извия врата. Хайде, хайде! Ей ти, стрино, с черните навои, върви си, върви си! Къде се вреш? Казано ти е — край. За утре, ако рече бог, а днес съвсем е капнал.

— Само с оченцето, байо, да погледна личицето му — казваше една старица.

— Ще ти дам едно поглеждане, къде се вреш.

Отец Сергей забеляза, че търговецът действа някак строго и със слаб глас каза на монаха да не пъди народа. Отец Сергей знаеше, че той все пак ще ги изгони и много му се искаше да остане сам и да си почине, но прати монаха да му каже, за да направи впечатление.

— Добре, добре. Аз не ги гоня, аз ги увещавам — отговори търговецът, — защото те са способни да довършат човека. Та те нямат милост, само себе си гледат. Казано е — не може. Махайте се. Утре.

И търговецът изпъди всички.

Търговецът проявяваше старание, защото обичаше реда и обичаше да гони хората, да ги блъска, а главно — защото отец Сергей му трябваше. Той беше вдовец и имаше една единствена дъщеря, болна, неомъжена, и той я бе довел от хиляда и четиристотин версти при отец Сергей, за да я излекува. Две години бе лекувал вече дъщеря си по разни места. Най-напред в клиниката на губернияския университетски град — не помогнаха; след това я води при един знахар в Самарска губерния — малко се поправи; после я води при един московски доктор, плати много пари — нищо не помогна. Сега му бяха казали, че отец Сергей ще я излекува, и той я доведе. Така че когато разпъди всички хора, търговецът се приближи до отец Сергей и като застана най-безцеремонно на колене, с висок глас каза:

— Отче свети, благослови болната ми щерка да се излекува от болката на недъга си. Дръзвам да падна пред твоите свети нозе. — И той склочи ръцете си. Всичко това направи и каза така, като че ли вършеше нещо ясно и твърдо определено от закона и обичая, като че тъкмо така, а не по някакъв друг начин трябва и е длъжен да моли за излекуването на дъщеря си. Той го направи с такава увереност, че дори и на отец Сергей се стори, че всичко това тъкмо така трябва да се каже и направи. Но все пак му рече да стане и да разкаже какво има. Търговецът разказа, че дъщеря му, двадесет и две годишна мома, се разболяла преди две години след внезапната смърт на майка си, ахнала, както се изрази той, и оттогава се повредила. И ето той я довел от хиляда и четиристотин версти и тя чака в странноприемницата кога отец Сергей ще каже да я доведе. Денем тя не ходи, бои се от светлината, а може да излиза чак след залез слънце.

— Какво ѝ е, много ли е слаба? — каза отец Сергей.

— Не, особена слабост няма, дори е снажна, но е само неврастеничка, както казва докторът. Ако отец Сергей рече да я доведе

още сега, веднага ще прескоча. Отче свети, съживете сърцето на бащата, възстановете рода му — спасете с вашите молитви болната ми щерка.

И търговецът пак падна със замах на колене и замря с наведена встрани глава над двете си събрани в шепа ръце. Отец Сергей пак му рече да стане и като си помисли колко е тежка работата му и как въпреки това той покорно я върши, въздъхна тежко, помълча няколко секунди и каза:

— Добре, доведете я довечера. Ще се помоля за нея, но сега съм уморен. — И той затвори очи. — Ще пратя тогава да те извикат.

Търговецът се отдалечи, стъпвайки на пръсти по пясъка, от което ботушите му още по-силно скърцаха, и отец Сергей остана сам.

Целият живот на отец Сергей беше изпълнен със служби и посетители, но днес беше особено тежък ден. Сутринта идва един важен сановник и дълго говори с него, след него идва една госпожа със сина си. Синът ѝ беше млад професор, невярващ, и майка му, дълбоко вярваща и предана на отец Сергей, го бе довела тук и бе помолила отец Сергей да поприказва с него. Разговорът беше много тежък. Младият човек явно не желаше да влиза в спор с един монах, съгласяваше се с него по всичко, като със слаб човек, но отец Сергей виждаше, че младият човек не вярва и че въпреки това му е хубаво, леко и спокойно. Отец Сергей си спомняше сега с неудоволствие за тоя разговор.

— Да бяхте хапнали, отче — каза монахът.

— Да, донесете нещо.

Монахът отиде в килийката, построена на десетина крачки от входа за пещерата, а отец Сергей остана сам.

Отдавна бе минало времето, когато живееше самичък и си вършеше всичко сам, и се хранеше само с просфора и хляб. Отдавна вече му бяха доказали, че няма право да пренебрегва здравето си и го хранеха с постна, но силна храна. Той ядеше малко, но много повече от преди, и често се хранеше с особено удоволствие, а не както по-рано с отвращение и съзнание, че върши грях. Така беше и сега. Изгълта кашицата, изпи чаша чай и изяде половин бяло хлебче.

Монахът си отиде и той остана сам на пейката под бряста.

Беше чудна майска вечер; брезите, трепетликите, брястовете, песекините и дъбовете току-що се бяха разлистили. Песекиновите

храсти зад бряста бяха цели разцъфтели и още неокапали. Славеите, един съвсем наблизил и други два-три долу в шубраците до реката, чуруликаха и пееха в захлас. Откъм реката се чуваше далечна песен на връщащи се навярно от работа работници; слънцето беше залязло зад гората и пръскаше пречупени лъчи през зеленината. Цялата тая страна беше светлозелена, другата с бряста — тъмна. Прелитаха бръмбари, удряха се и падаха.

След вечерята отец Сергей почна да се моли наум: „Господи, Исусе Христе, сине божий, помилуй нас“ — а после зачете псалом и изведнъж, посред псалома, изневиделица едно врабче прехвъркна от храста на земята и като цвъртеше и подскачаше, подрипна до него, уплаши се от нещо и отлетя. Той четеше молитва, в която казваше за отричането си от света, и бързаше по-скоро да я прочете, за да прати да извикат търговеца и болната му дъщеря: тя го интересуваше. Интересуваше го, защото това беше развлечение, ново лице, защото и нейният баща, и тя го смятаха за светец, чиято молитва се осъществява. Той отричаше това, но дълбоко в душата си сам се смяташе за такъв.

Често се чудеше как се случи така, че той, Степан Касатски, стана такъв необикновен светец и истински чудотворец, но че беше такъв, нямаше никакво съмнение: не можеше да не вярва в чудесата, които сам виждаше, като се почне от изтощеното момче, та до последната бабичка, прогледнала от неговата молитва.

Колкото и да беше чудно, това беше истина. Така и дъщерята на търговеца го интересуваше, защото беше ново лице, защото имаше вяра в него и още защото му предстоеше пак да изпита върху нея своята сила за изцеление и своята слава. „Пристигат от хиляда версти, вестниците пишат, царят знае, в Европа, в невярваща Европа знаят“ — мислеше той. Изведнъж го досрамя за суетността му и пак почна да се моли на бога. „Господи, царю небесни, утешителю, душе истини, приди и вселися в ни, и очисти ни от всякия скверни, и спаси, блаже, души наша. Очисти ме от порока на човешкото тщеславие, което ме е овладяло“ — повтори той и си спомни колко пъти се бе молил за това и колко напразни бяха до днес в това отношение молитвите му: молитвата му правеше чудеса за другите, но за себе си той не можеше да измоли от бога избавление от тази нищожна страст.

Спомни си молитвите в първите дни на своето отшелничество, когато се молеше бог да му дари чистота, смирение и любов и как му се струваше тогава, че бог е чул молитвите му — чист беше и си отсече пръста; и той вдигна сбръчкания остатък от пръста и го целуна; струваше му се, че наистина беше смирен тогава, когато постоянно се гнусеше от своята греховност, струваше му се, че тогава изпитваше и обич, когато си спомняше с какво умиление срещна стареца, дошъл при него, пияния войник, които искаше пари, и нея. А сега? И той се запита: обича ли сега някого, обича ли София Ивановна, отец Серапион, изпитва ли чувство на обич към всички тези хора, които бяха днес при него, към учения младеж, с когото така поучително беседваше, като се стараеше само да му покаже своя ум и че не е изостанал в образованието. Приятна, необходима му беше тяхната обич, но той не ги обичаше. Нямаше у него сега обич, нямаше и смирение, нямаше и чистота.

Приятно му беше да научи, че дъщерята на търговеца е двадесет и две годишна и му се искаше да знае красива ли е. И когато питаше дали е слаба, искаше всъщност да знае има ли тя женска прелест, или не.

„Наистина ли толкова съм паднал? — помисли си той. — Господи, помогни ми, възроди ме, господи, боже мой.“ И той събра ръце и започна да се моли. Славеите пееха в захлас. Един бръмбар кацна върху него и запълзя по тила му. Той го махна. „Но съществува ли *той*? Ами ако тропам на заключена отвън къща... Катинарът е на вратата и аз бих могъл да го видя. Този катинар са славеите, бръмбарите, природата. Младежът може би е прав.“ И той започна да се моли високо и се моли дълго, докато тези мисли изчезнаха и той се почувствува пак спокоен и сигурен. Позвъни със звънчето и каза на влезлия монах да повика сега търговеца и дъщеря му.

Търговецът доведе под ръка дъщеря си, заведе я в килията и веднага си отиде.

Дъщеря му беше руса, необикновено бяла, бледа, пълна, извънредно дружелюбна девойка с уплашено детинско лице и с много развити женски форми. Отец Сергей остана на пейката пред входа. Когато девойката минаваше и се спря до него и той я благослови, ужаси се от себе си как бе огледал тялото ѝ. Тя мина, а той се чувствуваше като ужилен. По лицето ѝ бе видял, че беше чувствена и

слабоумна. Стана и влезе в килията. Тя седеше на столчето и го чакаше. Когато влезе, тя стана.

— Искам да ида при татко — каза тя.

— Не бой се — рече той. — Какво те боли?

— Всичко ме боли — каза тя и изведнъж лицето и светна в усмивка.

— Ти ще оздравееш — рече той. — Моли се.

— Какво ще се моля, молих се, но нищо не помага. — И тя все се усмихваше. — Помолете се сега и вие и сложете ръце върху главата ми. Аз ви видях насън.

— Как ме видя?

— Видях ви как ей тъй сложихте ръката си на гърдите ми. — Тя взе ръката му и я притисна до гърдите си. — Ей тук.

Той ѝ даде дясната си ръка.

— Как се казваш? — попита той, като трепереше с цялото си тяло ѝ чувствуваше, че е победен, че не е вече господар на похотта си.

— Маря. Защо?

Тя хвана ръката му и я целуна, а след това обви ръка около кръста му и го притисна до себе си.

— Какво правиш? — рече той. — Маря. Ти си дяволът.

— Хайде пък да не е така.

И тя го прегърна и седна с него на кревата.

На разсъмване той излезе на входа.

„Нима всичко това беше наистина? Баща ѝ ще дойде. Тя ще му разкаже. Тя е дяволът. Но какво да правя? Ето я брадвата, с която отсякох пръста си.“ Той грабна брадвата и тръгна към килията.

Срещна го монахът.

— Дърва ли искате да насека? Дайте брадвата.

Той даде брадвата. Влезе в килията. Тя лежеше и спеше. Той я погледна ужасен. Мина в килера, извади селските дрехи, облече се, взе ножицата, отрязва си косата и тръгна по пътеката надолу към реката, дето не бе ходил четири години.

Край реката минаваше път; той тръгна по него и вървя до обяд. По обяд влезе в ръжта и легна. Привечер стигна до едно село край реката. Не тръгна за селото, а към реката, към стръмнината.

Беше ранно утро, около половин час до изгрев слънце. Всичко беше сиво и мрачно и от запад духаше студен предутринен вятър. „Да, трябва да свърша. Няма бог! Но как да свърша? Да се хвърля? Знам да плавам, няма да потъна. Да се обеса? Да, ето пояса, на някой клон.“ Това му се видя толкова възможно и близко, че се ужаси. Искаше, както обикновено в минути на отчаяние, да се помоли. Но нямаше на кого да се моли. Нямаше бог. Той лежеше опрян на ръката си. И изведнъж усети такава нужда от сън, че не можеше да подпира повече главата си с ръка, а протегна ръката си, сложи глава върху нея и тутакси заспа. Но този сън продължи само миг; той веднага се събуди; и започна нещо, което не беше нито сън, нито спомен.

И ето той се вижда почти дете, в къщата на майка си на село. И пред къщата спира каляска, а от каляската слизат вуйчо му Николай Сергеевич с грамадна като лопата черна брада и едно слабо момиченце, Пашенка, с големи кротки очи и жално, плахо лице. И ето довеждат тая Пашенка при тях, в тяхната момчешка компания. И трябва да играят с нея, а е скучно. Тя е глупава. Накрая я вземат на подбив, карат я да показва как знае да плава. Тя ляга на пода и показва на сухо. И всички се смеят високо и ѝ се присмиват. И тя вижда това, лицето ѝ пламва на петна и става жалка, толкова жалка, че те хваща срам и никога не можеш да забравиш нейната изкривена, добродушна, покорна усмивка. И Сергей си спомня кога я видя след това. Видя я много по-късно, преди да стане монах. Беше омъжена за някакъв помешчик, който прахоса цялото ѝ състояние и я биеше. Имаше две деца: син и дъщеря. Синът умря още като малък.

Сергей си спомняше, че я видя нещастна. После я видя в манастира като вдовица. Тя беше все същата — не може да се каже глупава, но безвкусна, незначителна и жалка. Дошла бе с дъщеря си и нейния годеник. И те бяха вече бедни. После чу, че живеела в някакъв околийски град и била много бедна. „Но защо мисля за нея? — питаше се той. И не можеше да престане да мисли за нея. — Къде ли е тя? Какво ли е станало с нея? Все така ли е нещастна, както беше тогава, когато показваше на пода как се плава? Но защо съм седнал да мисля за нея? Какво правя? Трябва да туря край.“

И пак го достраша, и пак, за да се спаси от тая мисъл, почна да мисли за Пашенка.

Така лежа дълго, мислейки ту за необходимостта да сложи край, ту за Пашенка. Пашенка му се представяше като спасение. Най-сетне заспа. И в съня си видя ангел, който дойде при него и му каза: „Иди при Пашенка и научи от нея какво трябва да правиш, какъв е твоят грях и къде е спасението ти.“

Той се събуди и като реши, че това бе видение от бога, зарадва се и реши да направи онова, което му бе казано във видението. Знаеше града, в който тя живееше — до него имаше над триста версти, — и пое за там.

VIII

Пашенка отдавна вече не беше Пашенка, а стара, съсухрена, сбръчкана Прасковия Михайловна, тъща на несретния пропилил се чиновник Маврикиев. Живееше в околийския град, в който зет ѝ беше за последен път на служба, и прехранваше семейството: и дъщеря си, и болния си зет, неврастеник, и петте си внучета. А ги прехранваше, като даваше уроци по музика на търговски дъщери, по петдесет копейки на час. На ден имаше понякога четири, понякога пет часа, така че на месец изкарваше около шестдесет рубли. С тях и живееха засега, докато чакаха служба. С молба за служба Прасковия Михайловна беше пратила писма до всичките си роднини и познати, между които и до Сергей. Ала писмото не го завари.

Беше събота и Прасковия Михайловна сама замесваше сладък хляб със стафиди, какъвто така хубаво правеше някога крепостният готвач у баща ѝ. Прасковия Михайловна искаше утре за празника внучетата ѝ да си похапнат сладко.

Маша, дъщеря ѝ, бавеше малкото, по-големите, момче и момиче, бяха на училище. А зет ѝ не беше спал през нощта и сега спеше. Прасковия Михайловна не можа да заспи до късно, мъчейки се да смекчи гнева на дъщеря си срещу мъжа ѝ.

Тя виждаше, че зет ѝ, слабо същество, не може да говори и живее другояче, но разбираше, че укорите на жена му няма да помогнат, затова полагаше всички усилия да ги смекчи, да няма укори, да няма злоба. Тя не можеше почти физически да понася лошите отношения между хората. Съвсем ясно ѝ беше, че от това нищо не може да се подобри, а всичко ще се влоши. Тя дори не го мислеше, а просто страдаше от злобата като от лоша миризма, остър шум, удари по тялото.

Тя тъкмо учеше самодоволно Лукерия как да замесва заквасеното с мая тесто, когато шестгодишният ѝ внук Миша, с престилчица и по закърпени чорапи, дотича с кривите си крачета в кухнята с изплашено лице.

— Бабо, търси те един страшен дядо.

Лукерия погледна.

— Вярно, някакъв странник, госпожо.

Прасковия Михайловна избърса слабите си лакти един о друг и ръцете си в престилката и понечи да отиде в стаята да вземе кесията си, за да му даде пет копейки, но после се сети, че няма по-дребни пари от гривеник^[1], та реши да му даде хляб и се върна към шкафа, ала изведнъж се изчерви, че бе ѝ се досвидяло и каза на Лукерия да отреже един комат, а тя отиде да вземе гривеника. „Ама че наказание — каза си тя, — давай двойно.“

Тя даде, извинявайки се, и едното, и другото на странника и когато даваше, не само не се гордееше за щедростта си, а напротив, засрами се, че дава толкова малко. Странникът имаше такъв внушителен вид.

Въпреки че бе извървял триста версти като просяк и бе одрипавял, измършавял и почернял, а косата му беше остригана и калпакът и ботушите селски, въпреки че се кланяше смирено, Сергей имаше същия внушителен вид, който толкова привличаше. Но Прасковия Михайловна не го позна. Пък и не можеше да го познае, понеже не бе го виждала почти тридесет години.

— Извинете, любезни, може би искате да си похапнете?

Той взе хляба и парите. И Прасковия Михайловна се учуди, че той не си отива, а я гледа.

— Пашенка. Идвам при тебе. Приеми ме.

И черните му прекрасни очи я гледаха втренчено и умоляващо и заблестяха от бликнали сълзи. И устните под белите мустаци жално трепнаха.

Прасковия Михайловна се хвана за съсухрената си гръд, отвори уста и замря със зеници, вперени в лицето на странника.

— Не може да бъде! Стъopa! Сергей! Отец Сергей.

— Да, той същият — тихо продума Сергей. — Само че не Сергей, не отец Сергей, а големият грешник Степан Касатски, пропаднал, голям грешник. Приеми ме, помогни ми.

— Ама не може да бъде, как така сте се толкова смирили? Да влезем.

Тя му подаде ръка, но той не я пое и тръгна след нея.

Но къде да го заведе? Квартирата беше малка. Отначало бяха определили за нея една мъничка стая, почти килерче, но по-късно тя отстъпи и това килерче на дъщеря си. И сега там седеше Маша, приспиваше кърмачето.

— Седнете тук, аз ей сега — каза тя на Сергей, като му посочи пейката в кухнята.

Сергей веднага седна и свали торбата, явно вече свикнал, първо от едното, после от другото рамо.

— Боже мой, боже мой, как си се смирил, отче! Каква слава и изведнъж така...

Сергей не отговори и само кротко се усмихна, като слагаше торбата до себе си.

— Маша, знаеш ли кой е този?

И Прасковия Михайловна шепнешком разказа на дъщеря си кой е Сергей и те заедно изнесоха и леглото, и люлката от килера, за да го опразнят за него.

Прасковия Михайловна заведе Сергей в стаичката.

— Ей тук си починете. Извинявайте, а аз трябва да вървя.

— Къде?

— Давам уроци, срам ме е дори да го кажа — уроци по музика.

— По музика — това е хубаво. Само че, Прасковия Михайловна, аз идвам при вас по работа. Кога ще мога да поприказвам с вас?

— Това ще бъде за мен цяло щастие. Може ли довечера?

— Може, само още една молба: не казвайте кой съм. Само на вас се открия. Никой не знае къде съм отишъл. Така трябва.

— Ах, ами аз казах на дъщеря си!

— Нищо, помолете я да не казва.

Сергей свали ботушите си, легна и веднага заспа след безсънната нощ и четиридесетте версти път.

Когато Прасковия Михайловна се върна, Сергей седеше в стаичката и я чакаше. Той не бе излизал за обяд, а бе изял супата и кашата, която му донесе тук Лукерия.

— Защо дойде по-рано, отколкото обеща? — каза Сергей. — Сега можем ли да поприказваме?

— С какво съм заслужила това щастие да ми дойде такъв гост? Не взех урока. После... Все мечтаех да дойда при вас, писах ви и изведнъж такова щастие.

— Пашенка! Моля ти се, приеми думите, които ще ти кажа сега, като изповед, като думи, които казвам в предсмъртния си час пред бога. Пашенка! Аз не съм свят човек, дори не съм прост, обикновен човек: аз съм долен, отвратителен, заблуден, горд грешник, не знаей дали не по-лош от всички, но по-лош от най-лошите хора.

Пашенка го гледаше отначало с облепени очи; тя вярваше. После, когато повярва изцяло, докосна с ръка неговата ръка и му каза с жалостлива усмивка:

— Стива, да не би да преувеличаваш?

— Не, Пашенка. Аз съм блудник, убиец, богохулник и лъжец.

— Боже мой! Откъде-накъде? — каза Прасковия Михайловна.

— Но трябва да се живее. И аз, който мислех че всичко знам, който учех другите как да живеят аз нищо не знам и те моля да ме научиш.

— Какво приказваш, Стива. Ти се присмиваш. Защо вие винаги ми се присмивате?

— Добре де, присмивам се; кажи ми само как живееш и как преживя живота си.

— Аз ли? Ами аз преживях много отвратителен живот и сега бог ме наказва, и то заслужено, и аз живея толкова лошо, толкова лошо...

— Но как се омъжи? Как живя с мъжа си?

— Всичко беше лошо. Омъжих се — влюбих се най-безобразно. Татко не даваше. Но аз не исках нищо да знам, омъжих се. И когато се омъжих, вместо да помагам на мъжа си, мъчех го с ревността си, която не можех да надвия.

— Чувах, че пиел.

— Да, но аз не умеех да го успокоя. Корях го. А пък това е болест. Той не можеше да се въздържа, а аз — сега си спомням — не му давах. И ние имяхме ужасни сцени.

Тя гледаше Касатски с прекрасните си, изпълнени със страдание от спомена очи.

Касатски си спомни, че бяха му разправяли как мъжът биел Пашенка. И сега, като гледаше нейната слаба, съсухрена шия с подути

жили зад ушите и със снопче редки полубели, полуруси коси, Касатски сякаш виждаше как е ставало това.

— Сетне останах сама с две деца и без всякакви средства.

— Ами нали имахте имение?

— Продадохме го още докато бе жив Вася и всичко прахосахме. Трябваше да се живее, а мене за нищо не ме биваше — като всички нас, момичетата от дворянските семейства. Но аз бях особено некадърна, безпомощна. Така изхарчихме и последната копейка, аз учех децата — и сама се понаучих малко. А в това време Митя се разболя — беше вече в четвърти клас и бог си го прибра. Манечка обикна Ваня — зет ми. И какво да кажа, добър е, но е нещастен. Болен е.

— Мамо — прекъсна я дъщеря ѝ, — вземете Миша, аз не мога да се разкъсам.

Прасковия Михайловна трепна, стана и като стъпваше бързо с износените си обуца, излезе и веднага се върна с едно двегодишно момченце на ръце, което се дърпаше назад и бе хванало с ръчички забрадката ѝ.

— Да, докъде бях стигнала? Ах, да, той имаше тук добра служба — и началникът беше толкова мил, но Ваня не издържа и си даде оставката.

— Но от какво е болен?

— От неврастения, ужасна болест. Съветвахме се, трябваше да заминем, ама средства няма. Но аз все се надявам, че и така ще мине. Особени болки няма, но...

— Лукерия! — чу се неговият глас, сърдит и слаб. — Винаги ще я пратят някъде, когато ми трябва. Мамо!...

— Ей сега — пак прекъсна разговора Прасковия Михайловна. — Не е още обядвал. Не може да яде с нас.

Тя излезе, натъкми нещо там и се върна, като бършеше загорелите си слаби ръце.

— Та ето как живея. И все се оплакваме, и все сме недоволни, а, слава богу, внучетата са прекрасни, здрави и още може да се живее. Ама какво ще говорим за мене.

— А от какво живеете?

— Ами изкарвам по малко. Някога се отегчавах от музиката, а сега ми послужи.

Тя беше сложила малката си ръка на скрина, до който седеше, и местеше слабите си пръсти като при упражнение.

— И какво ви плащат за уроците?

— Плащат по рубла, по петдесет копейки, а има и по тридесет копейки. Всички са толкова добри към мене.

— И как е, напредват ли? — попита Касатски, като едва се усмихваше с очи.

Прасковия Михайловна не схвана веднага сериозността на въпроса и го погледна въпросително в очите.

— Някои напредват. Има едно чудесно момиче, дъщеря на месар. Добро, хубаво момиче. Виж, ако бях жена от доброто общество, то се знае, с връзките на татко бих могла да намеря място на зетя. А пък мене за нищо не ме биваше и ето докъде ги докарах всичките.

— Да, да — казваше Касатски, като навеждаше глава. — Ами вие, Пашенка, вземате ли участие в черковния живот? — попита той.

— Ах, не питайте! Толкова е лошо, така съм се занемарила, постя с децата и ходя на черква, но случва се, по месеци не стъпвам. Пращам децата.

— А защо сама не ходите?

— Право да си кажа — тя се изчерви, — срам ме е от дъщерята и внучетата да ходя окъсана, а нови дрехи нямам. Пък и просто ме мързи.

— Ами в къщи молител ли се?

— Моля се, но каква молитва е то — ей тъй, машинално. Знам, че не бива така, но нямам истинско чувство, само дето съзнавам цялата си мръсотия...

— Да, да, тъй, тъй! — обаждаше се Касатски, като че ли одобряваше.

— Ей сега, ей сега — отговори тя на повикването на зет си и като оправи плитчицата на главата си, излезе от стаята.

Този път тя се забави много. Като се върна, Касатски седеше в същото положение, опрял лакти на коленете си и навел глава. Но торбата бе метната на гърба му.

Когато тя влезе с тенекиена ламбичка без похлупак, той вдигна към нея прекрасните си, уморени очи и дълбоко, дълбоко въздъхна.

— Не им казах кой сте — почна тя плахо, — казах само, че сте странник от благородните и че съм ви познавала. Да идем в

трапезарията да пием чай.

— Не...

— Тогава ще го донеса тук.

— Не, нищо не трябва. Бог да те спаси, Пашенка. Аз си тръгвам. Ако ме обичаш, не казвай на никого, че си ме виждала. Заклевам те в истинския бог: не казвай на никого. Благодаря ти. Бих ти се поклонил до земята, но знам, че това ще те смути. Благодаря, прости, за бога.

— Благословете.

— Бог да те благослови. Прости, за бога.

И той искаше да си тръгне, но тя не го пусна и му донесе хляб, кравайчета и масло. Той взе всичко и излезе.

Беше тъмно и преди още той да бе отминал две къщи, тя го загуби от погледа си и разбра че той върви само по това, че кучето на протоиерея залая подире му.

„Ето какво е значел моят сън. Пашенка е именно онова, което трябваше да бъда, но не бях. Живеех за хората под предлог, че живея за бога, а тя живее за бога, смятайки, че живее за хората. Да, едно добро дело, чашка вода, подадена без мисъл за награда, е по-скъпа от моите благодеяния за хората. Но нали имаше у мене и искрено желание да служа на бога?“ — питаше се той и отговорът беше: „Да, но всичко това беше измърсено, забулено със суетност. Да, няма бог за оня който е живял като мене за човешка слава. Ще го търся.“

И той тръгна, както бе дошъл до Пашенка, от село на село, като срещаше и отминаваше странници — мъже и жени, — просеше в името на Христа хляб и молеше за подслон. Понякога го хокаше зла стопанка, ругаеше го пийнал селяк, но повечето го хранеха, пояха, даваха му дори храна за път. Господарският му вид разполагаше някои в негова полза. Други, напротив, като че ли се радваха, че такъв аристократ е стигнал също до нищета. Но кротостта му побеждаваше всички.

Често пъти, когато намираще в някоя къща евангелие, той го четеше и хората винаги, навсякъде се умиляваха и чудеха, слушаха го като нещо ново и същевременно отдавна познато.

Успееше ли да помогне на хората било със съвет, било с грамотността си, било като сдобри скарани, той не виждаше

благодарността, защото си отиваше. И малко по малко почна да открива бога в себе си.

Веднъж вървеше с две бабички и един войник. Спряха ги господин и госпожа в кабриолет, запрегнат с линкач, и мъж и дама на коне. Мъжът на госпожата яздеше с дъщеря си, а в кабриолета седеше тя с някакъв пътешественик, явно французин.

Те ги спряха, за да покажат на французина les pèlerins^[2], които според едно присъщо на руския народ суеверие вместо да работят, ходят от място на място.

Те говореха на френски, като мислеха, че не ги разбират.

— Demandez leur — каза французинът, — s'ils sont bien sûrs de ce que leur pèlerinage est agréable à Dieu.^[3]

Попитаха ги. Бабичките отговориха:

— Както бог го приеме. С краката си бяхме там, но кой знае дали ще бъдем със сърцето си.

Попитаха войника. Той каза, че е сам и няма къде да отиде.

Попитаха Касатски кой е той.

— Раб божи.

— Qu'est ce qu'il dit? Il ne répond pas.^[4]

— Il dit qu'il est un serviteur de dieu.^[5]

— Cela doit être un fils de prêtre. Il a de la race. Avez-vous de la petite monnaie?^[6]

Французинът имаше дребни пари. И той раздаде на всички по двадесет копейки.

— Mais dites-leur que ce n'est pas pour des cierges que le leur donne, mais pour qu'ils se régalent de thé;^[7] чай, чай — усмихна се той, — pour vous, mon vieux^[8] — каза той, като потупа с ръката си в ръкавица Касатски по рамото.

— Да ви спаси Христос — отговори Касатски, като не си сложи калпака и се поклони с плешивата си глава.

И за Касатски беше особено радостна тая среща, защото презря хорското мнение и направи най-простото, лекото — взе смирено двадесетте копейки и ги даде на другаря си, сляп просяк. Колкото по-малко значение имаше мнението на хората, толкова по-силно се чувствуваше бога.

Осем месеца ходи така Касатски, на деветия го арестуваха в един губернский град, в приюта, дето нощуваше със странници, и понеже нямаше документи, закараха го в участъка. На въпросите къде са документите му и кой е той, Касатски отговаряше, че няма документи и че е раб божи. Причислиха го към скитниците, съдиха го и го пратиха в Сибир.

В Сибир той се засели в стопанството на един богат селянин и сега живее там. Работи в зеленчуковата градина на стопанина, учи деца и гледа болни.

1890–1898

[1] Гривеник — сребърна монета от десет копейки. — Б.пр. ↑

[2] Странници-поклонници (фр.). ↑

[3] Попитайте ги дали са сигурни, че тяхното поклонничество е угодно на бога (фр.). ↑

[4] Какво казва? Той не отговаря (фр.). ↑

[5] Казва, че е раб божи (фр.). ↑

[6] Сигурно е син на свещеник. От раса човек. Имате ли дребни пари? (фр.). ↑

[7] Кажете им обаче, че не ги давам за свещи, а за да се почерпят с чай (фр.). ↑

[8] За вас, приятелю (фр.). ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.